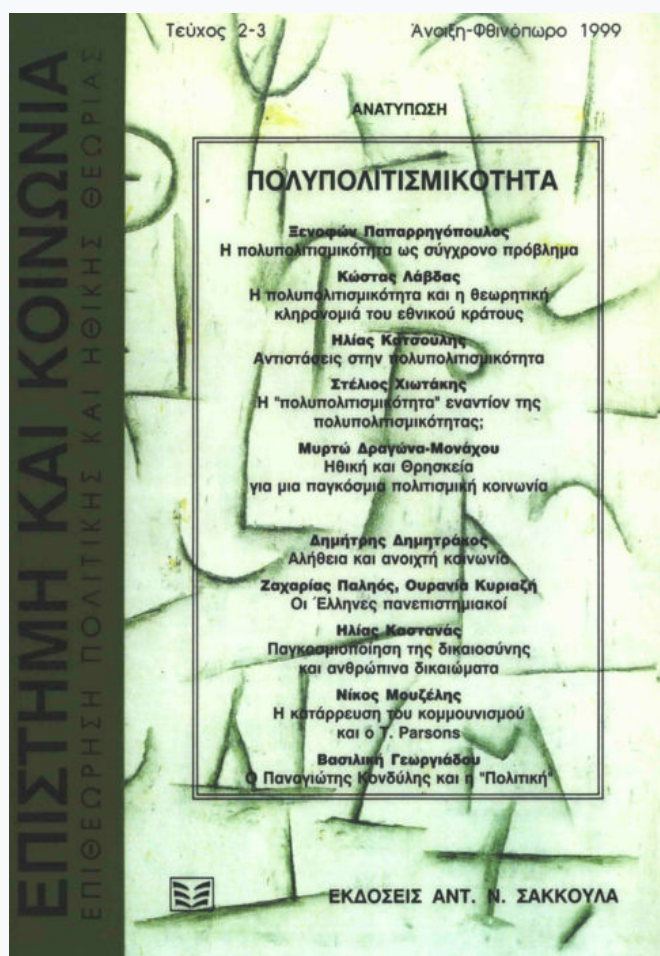

Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας

Τόμ. 2 (1999)

Τόμ. 2-3 (1999): Πολυπολιτισμικότητα

Τσαρλς Ταίηλορ, Πολυπολιτισμικότητα. Εξετάζοντας την πολιτική της αναγνώρισης, Σχόλια: K. Anthony Appiah, Steven C. Rockefeller, Michael Walzer, Suzan Wolf, Εισαγωγή και Επιμέλεια: Amy Gutmann, Μετάφραση: Φιλήμων Παιονίδης

Αφροδίτη Θεοδωρακάκου

doi: [10.12681/sas.618](https://doi.org/10.12681/sas.618)

Copyright © 2015, Αφροδίτη Θεοδωρακάκου

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Θεοδωρακάκου Α. (2015). Τσαρλς Ταίηλορ, Πολυπολιτισμικότητα. Εξετάζοντας την πολιτική της αναγνώρισης, Σχόλια: K. Anthony Appiah, Steven C. Rockefeller, Michael Walzer, Suzan Wolf, Εισαγωγή και Επιμέλεια: Amy Gutmann, Μετάφραση: Φιλήμων Παιονίδης. *Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας*, 2, 283–287. <https://doi.org/10.12681/sas.618>

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΤΙΚΕΣ

Τσαρλς Ταίηλορ, *Πολυπολιτισμικότητα. Εξετάζοντας την πολιτική της αναγνώρισης*, Σχόλια: K. Anthony Appiah, Steven C. Rockefeller, Michael Walzer, Suzan Wolf, Εισαγωγή και Επιμέλεια: Amy Gutmann, *Μετάφραση: Φιλήμων Παιονίδης, Πρόλογος: Κωνσταντίνος Παπαγεωργίου*, Εκδόσεις Πόλις 1997, σελ. 212.

Ο Wittgenstein έγραφε στο έργο του 'Περί Βεβαιότητας' το 1949 'Όταν πραγματικά συναντώνται δυο αρχές ασυμβίβαστες μεταξύ τους, ο καθένας κατηγορεί τον άλλο ως ανόητο ή αιρετικό... (Σκέψου τι συμβαίνει όταν οι ιεραπόστολοι προσηλυτίζουν τους ιθαγενείς)'. Με αυτό τον προκλητικό τρόπο θεματοποιούσε μια προβληματική που αργότερα θα αποτελούσε θεωρητικό όργανο της φιλοσοφικής πρόσληψης της πολυπολιτισμικότητας και ωθούσε τον αναγνώστη του να στοχαστεί καίρια ζητήματα που αφορούν στη διαπολιτισμική επικοινωνία.

Σε αυτό το πλαίσιο προβληματικής κινείται και το δοκίμιο 'Πολυπολιτισμικότητα: Εξετάζοντας την Πολιτική της Αναγνώρισης' του Καναδού Charles Taylor, καθηγητή του Πανεπιστημίου MacGill του Montreal (σημαντικού εκπροσώπου του ρεύματος του κοινοτισμού), το όνομα του οποίου συνδέεται όχι μόνο με έναν όγκο σοβαρού επιστημονικού έργου¹, αλλά και με την πολιτική του δραστηριότητα προς την κατεύθυνση της αναγνώρισης καθεστώτος σχετικής αυτονομίας του Κεμπέκ στον Καναδά. Ο Taylor συμβάλλει στον πρόσφατο διάλογο ενός νευραλγικού πεδίου της κοινωνικής επιστήμης με το σημαντικό του κείμενο που εκφωνήθηκε στα εγκαίνια του Πανεπιστημιακού Κέντρου για τις Ανθρώπινες Αξίες του Πανεπιστημίου του Princeton και το οποίο εκδόθηκε σε έναν τόμο με τις απαντήσεις συνομιλητών του συγγραφέα.

Προκειμένου να κατανοήσουμε το εννοιολογικό υπόβαθρο της ανάλυσης του Taylor, χρήσιμο θα ήταν να διακρίνουμε δυο χρήσεις του όρου 'πολυπολιτισμικότητα': αφενός την περιγραφική που παραπέμπει στην εμπειρικά

διαπιστούμενη κατάσταση της συνύπαρξης ετερογενών πολιτισμικών ενοτήτων, αφετέρου την κανονιστική, όταν πρόκειται για την επιταγή ανάδειξης των όρων εκείνων που καθιστούν δυνατή την προστασία του δικαιώματος ατόμων και ομάδων στην ετερότητα (από άποψη φυλής, φύλου, σεξουαλικότητας κτλ.). Ο Taylor, παρακάμπτοντας τις επιμέρους συζητήσεις περί πολυπολιτισμικότητας (λ. χ. αιτήματα μειονοτικά, φεμινιστικά), επιλέγει τη δεύτερη οδό και εξετάζει την αξίωση της αναγνώρισης, σημειώνοντας εξ αρχής δύο δυσκολίες εγγενείς στην έννοια: α) το γεγονός ότι είναι επιδεικτική καταχρήσεων τύπου εθνικιστικού και β) τις διαφορετικές πολιτικές με τις οποίες μπορεί ο όρος να συνδέεται και θα δούμε πιο κάτω.

Αν η αναγνώριση αποτελεί τον ένα βασικό άξονα ανάλυσης του Taylor, ο άλλος είναι η ταυτότητα, η απουσία αναγνώρισης της οποίας αποτελεί βλάβη για το άτομο και ως εκ τούτου, 'ή ορθή αναγνώριση δεν αποτελεί μόνο ζήτημα τήρησης ενός τυπικού ευγενείας, αλλά είναι μια ουσιαστική ανθρώπινη ανάγκη'. Η διαπλοκή αυτή της ταυτότητας με την αναγνώριση κατέστη αντικείμενο μελέτης με τη συμβολή εξελίξεων όχι μόνο σε επίπεδο πολιτικής / κοινωνικής θεωρίας, αλλά και σε ιστορικό. Πρόκειται για το πέρασμα από την ιεραρχική κοινωνία του Παλαιού Καθεστώτος, βάση της οποίας αποτελούσε η 'τιμή' (honor), σε μια κοινωνία δομημένη στη βάση της διαφωτιστικής αντίληψης περί εγγενούς αξιοπρέπειας του ανθρώπου. Όμως η αφετηρική αρχή της καθολικής αξιοπρέπειας εμπλουτίστηκε με τη ρομαντική έννοια της εξατομικευμένης ταυτότητας και το ιδανικό της αυθεντικότητας του προικισμένου με ηθική αίσθηση ατόμου. Στην προορισμένη από την κοινωνική θέση ταυτότητα αντίκειται η διαλογικά διαμορφούμενη, αφού 'καθορίζουμε την ταυτότητά μας ευρισκόμενοι σε διάλογο και ενίοτε σε αντιπαράθεση, μ' όλα αυτά που κάποια σημαίνουντα πρόσωπα θα επιθυμούσαν να δουν σε μας', με άλλα λόγια η ταυτότητα είναι μια συνισταμένη της μοναδικότητας του κάθε ατόμου και της ιδιότητάς του ως φορέα πολιτισμού.

Η αναγνώριση της ταυτότητας πραγματοποιείται τόσο στην ιδιωτική όσο και στη δημόσια σφαίρα. Ο Taylor επικεντρώνει την προσοχή του στη δεύτερη, προκειμένου να διακρίνει τις διαφορετικές πολιτικές αναγνώρισης που προκύπτουν. Ο συγγραφέας αποδίδει στο πέρασμα από την τιμή στην εγγενή αξιοπρέπεια την πολιτική της ισότητας που υπαγορεύει την προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου ως ανθρώπου και συνδέει με τη νέα νοηματοδότηση της ταυτότητας την πολιτική της διαφοράς, η οποία, αν και εμφανώς θεμελιωμένη σε ένα αίτημα καθολικής ισότητας, στόχο έχει την αναγνώριση της μοναδικής ταυτότητας. Επιπλέον, αναγνωρίζει στον Rousseau την κατα-

γραφή της πολιτικής της ίσης αξιοπρέπειας, αλλά ασκεί κριτική στη ρουσσοική προσέγγιση, στο μέτρο που συνδέει άρρηκτα την ελευθερία με την ομοιομορφία ρόλων και την ενότητα στόχων, έτσι ώστε οι οποιοσδήποτε διαφοροποιήσεις να φορτίζονται αρνητικά.

Στη διάκριση των δύο πολιτικών αναγνώρισης, ο Taylor αντιστοιχεί και δύο εκδοχές του φιλελευθερισμού ('Φιλελευθερισμός 1' και 'Φιλελευθερισμός 2'). Ο Φιλελευθερισμός 1 (διαδικαστικός) προτάσσει τα ατομικά δικαιώματα έναντι των συλλογικών στόχων και συνδέεται με την πολιτική της ουδετερότητας, με ένα κράτος, δηλαδή, που δεν νομιμοποιείται να θέτει στόχους πολιτισμικούς ή άλλους σε σχέση με τον προσδιορισμό του αγαθού βίου. Ο Φιλελευθερισμός 2 πρεσβεύει την προτεραιότητα των συλλογικών στόχων, την ανάγκη της επιβίωσης κοινοτήτων (των οποίων η ύπαρξη πιθανόν να απειλείται) και της κοινωνικής αναπαραγωγής. Ο Taylor υιοθετεί τον δεύτερο τύπο φιλελευθερισμού, σημειώνοντας: 'Αλλά το ζητούμενο είναι να αναγνωρίσουμε όλοι την αξία διαφορετικών πολιτισμικών ενότητων. Όχι μόνο να τις αφήσουμε να επιβιώσουν, αλλά να αναγνωρίσουμε και τη σπουδαιότητά τους'. Ο Taylor διατείνεται ότι, μέσω της αποστασιοποίησης τόσο από μια ναρκισσιστική ηθική και αξιακή απολυταρχία όσο και από το μοντέλο του υποκειμενισμού, η πολυπολιτισμικότητα μπορεί να καταστεί για τον πολίτη της φιλελεύθερης δημοκρατίας πολύτιμη ευκαιρία αναστοχασμού της ατομικότητάς του. Και προκειμένου να ικανοποιηθεί η αξίωση αναγνώρισης της αξίας των διαφορετικών πολιτισμών, ο συγγραφέας στρέφεται στην προοπτική 'συγχώνευσης οριζόντων' του Gadamer, μιας διυποκειμενικής κατανόησης στην οποία παλιές και νέες, διαφορετικές μεταξύ τους πολιτισμικές αξίες, συναντώνται προκειμένου να κατασκευαστούν κοινά πεδία νοηματοδότησης. Κατ' αυτό τον τρόπο ο Taylor αντιστρατεύεται το 'νεοντισεϊκό' σχετικισμό τύπου Foucault ή Derrida και αναλύει τη 'συγχώνευση οριζόντων' σε μια πρόταση προσανατολισμού στις διαπολιτισμικές εκείνες μελέτες που θα συνεισφέρουν στην εύρεση κριτηρίων αξιολόγησης των επιτευγμάτων κάθε πολιτισμού που 'έχει κάτι σημαντικό να πει', μεταφράζοντας το σεβασμό όχι ως δικαίωμα, αλλά αποτέλεσμα αποτίμησης μιας κουλτούρας ως 'πολύτιμης' για τις υπόλοιπες.

Αυτή η τελευταία πρόταση του Taylor και οι πρακτικές της συνέπειες αποτέλεσαν αντικείμενο κριτικής από τους σχολιαστές του στον τόμο, δεδομένου ότι ματαιώνουν τον κατηγορικό χαρακτήρα της καθολικής ισότητας και οδηγούν σε μια ανάγνωση της τελευταίας με όρους επιτευγμάτων και αντικειμενικής σημασίας. Τα αποτελέσματα ενός προγράμματος 'αποτίμη-

σης' πολιτισμών δεν θα μπορούσαν σε καμιά περίπτωση να αποτελούν όρο αναγνώρισης των εν λόγω πολιτισμών, παρά μόνο μέσα υλοποίησης της διαπολιτισμικής επικοινωνίας. Πέραν τούτου, και στα πλαίσια του Φίλελευθερισμού 2, οι επίσημες προσπάθειες αναπαραγωγής μιας πολιτισμικής ενότητας που θεμελιώνονται στο σκεπτικό της σπουδαιότητας των επιτευγμάτων χωλαίνουν αφ' ης στιγμής η εθνοτική ταυτότητα δώσει έρεισμα για τον περιορισμό των ατομικών δικαιωμάτων. Σ' αυτό το σημείο απαιτείται και μια πιο συστηματική μελέτη της σχέσης μεταξύ της συλλογικής ταυτότητας και της ατομικής και η αποφυγή της πρόταξης της πρώτης έναντι της δεύτερης ως αυτονόητης. Η Wolf τονίζει τις πλευρές της συζήτησης που άπτονται των ειδικών θεμάτων του φεμινισμού και της πολυπολιτισμικής εκπαίδευσης, ενώ ο Appiah διατυπώνει μια προβληματική που αφορά τη διαπλοκή συλλογικών ταυτοτήτων, αυθεντικότητας και πολιτισμικής επιβίωσης. Στην ίδια συλλογιστική γραμμή, ο Rockefeller επιστά την προσοχή μας στον κίνδυνο υποσκέλισης της καθολικής ανθρωπίνης ταυτότητας υπέρ των ιδιαίτερων ταυτοτήτων.

Τα όρια της λύσης που ο Taylor προτείνει φαίνονται καθαρά στο παράδειγμα του Κεμπέκ. Ενώ ο Καναδικός Χάρτης Δικαιωμάτων ορίζει ένα σύνολο ατομικών δικαιωμάτων που εγγυώνται την ίση μεταχείριση, το Κεμπέκ ζητά τον περιορισμό αυτών ακριβώς των δικαιωμάτων προκειμένου να επιβιώσει ο γαλλόφωνος πολιτισμός. Αυτό πρακτικά σημαίνει λ. χ. ότι τα παιδιά των γαλλόφωνων απαγορεύεται να φοιτήσουν σε σχολεία αγγλόφωνα. Όμως τίθεται το ερώτημα: η ιδιαίτερη δικαιοσύνη συγκρότηση της γαλλόφωνης μειονότητας δεν θα οδηγούσε αυτομάτως σε δημιουργία νέων μειονοτήτων και σοβαρή υπονόμηση της καναδικής νομιμότητας; Όπως τονίζει ο Habermas: 'Η ιστορία του σχηματισμού εθνικών κρατών διδάσκει ότι όταν χαράσσονται νέα κρατικά σύνορα, εμφανίζονται και νέες εθνικές μειονότητες. Το πρόβλημα δεν εξαλείφεται παρά μόνο με το αδικαιολόγητο από πολιτικής και ηθικής απόψεως τίμημα των 'εθνικών εκκαθαρίσεων'... Από την άλλη, η εθνική ανεξαρτησία προκαλεί συχνά εμφύλιους πολέμους, βία ή παρεπόμενα προβλήματα, τα οποία διαιωνίζουν τις αφετηριακές συγκρούσεις με ανεστραμμένο το πρόσημο'.

Η κριτική του Γερμανού φιλοσόφου στο δοκίμιο του Taylor (περιλαμβάνεται στη γερμανική έκδοση του τόμου, στα ελληνικά εκδόθηκε ως ανεξάρτητο κείμενο με τον τίτλο 'Αγώνες Αναγνώρισης στο Δημοκρατικό Κράτος Δικαίου', μετάφραση Θεόδωρου Γεωργίου, εκδόσεις Νέα Σύνορα 1994) είναι ενδιαφέρουσα και προάγει τη συζήτηση στο πεδίο της πολυπολιτισμικό-

τητας. Ο Jürgen Habermas θεμελιώνει το επιχείρημά του στην έννοια του ατομικού δικαιώματος που ενσωματώνει αυτή του συλλογικού συμφέροντος. Στην ανάγκη μετασχηματισμού των αρχών των φιλελεύθερων κρατών προκειμένου να εξασφαλισθεί η επιβίωση συγκεκριμένων πολιτισμικών, εθνοτικών ή θρησκευτικών ενοτήτων, ο Habermas αντιπαραβάλλει την προώθηση της επανοανοποίησης της δημόσιας με την ιδιωτική σφαίρα μέσω της συμμετοχής των πολιτών στις δημοκρατικές διαβουλεύσεις. Η εφαρμογή καθολικών αρχών μπορεί να επιτευχθεί μόνο με δημοκρατικές διαδικασίες οι οποίες εξασφαλίζουν τον σεβασμό για τις πολιτισμικές αξίες στο μέτρο που η συμμετοχή των συνδιαλεγόμενων γίνεται με τη διττή ιδιότητα του πολίτη και του ιδιώτη: 'Οι εγγυήσεις του δικαίου αναφέρονται μόνο στο ότι ο καθένας θα διατηρεί μέσα στον πολιτισμικό του περίγυρο τη δυνατότητα να αναγεννά αυτή τη δύναμη [αυτομετασχηματισμού]. Και η δύναμη αυτή αυξάνεται όχι μέσω του αποχωρισμού, αλλά, αντιθέτως, μέσω της ανταλλαγής και της επαφής με τους ξένους και τον ξένο'. Οι απολήξεις του Φιλελευθερισμού 1 και του Φιλελευθερισμού 2 δεν σημαίνουν απαραίτητα αυτό που μια επιπόλαιη ανάγνωσή τους θα υπαγόρευε: δηλαδή από τη μια πλευρά την αυστηρή προσήλωση στην ισοπεδωτική εφαρμογή κανόνων και από την άλλη την άκριτη προαγωγή πολιτισμικών τοπικοτήτων. Η επιλογή εκ μέρους του Michael Walzer του Φιλελευθερισμού 1 'που θα έχει όμως προεπιλεγεί εντός του πλαισίου του Φιλελευθερισμού 2' είναι ένα αίτημα απονομής δικαιοσύνης χωρίς αυτή να δημιουργεί εκ νέου ανισότητες. Αλλά μέριμνα για την ελεύθερη ανάπτυξη των συλλογικών ταυτοτήτων μπορεί να ληφθεί μόνο στο μέτρο που τα ατομικά δικαιώματα δεν διακυβεύονται και οι κατακτήσεις της αρχής της ανεκτικότητας έχουν αβίαστα επιβεβαιωθεί.

Σημείωση

1. *Hegel* (Cambridge 1975), *Hegel and Modern Society* (Cambridge 1979), *Philosophical Papers* (Cambridge 1985), *Sources of the Self* (Harvard 1989), *Ethics of Authenticity* (Harvard 1991), *Philosophical Arguments* (Harvard 1995)

Αφροδίτη Θεοδωρακάκου